

A tizedik ember

HORVÁTH DEZSŐ KÖNYVÉRŐL

Kezdjük a cím megértésével, mielőtt az olvasó — pláne az idősebbje — emlékezetből valamifajta vészjtósló gondolattársításként a hadseregekben egykor volt módszerre gondolna: a léniába állított sor előtt végigmegy a számláló tiszt, minden tizedik katona mellére bök, és ez azt jelenti: kivégzendő. Nem erről van szó. Habár — mint a könyvből kiderül —, ha nem a maga véres valóságában, mégiscsak lesz itt szó, nem kivégzésről ugyan, de felszámolásról, likvidálásról annál bőségesebben. Horváth Dezső ugyanis a magyar tanyakérdésnek nevezett roppant bonyolult emberi-társadalmi-politikai kérdésgubanchban próbált eligazodni s rendet teremteni. Mondhatnám úgy is: tiszta vizet a fejekbe jelszóval vitába bocsátkozni. A tanyaiakért, a tizedik emberért. Ez a fogalom onnan jön, hogy amikor a szerző a tanyákkal közelebbről ismerkedni kezdett, az ország lakosságából minden tizedik ember tanyákon élt. Több mint egymillió lélek.

Ha az úgynevezett „tanyakérdésről” van szó, bennem azonnal felágaskodik valami dühös kisördög: tanyai származék lévén, a tanyák mindenféle dolgában, a körülöttük zajló, szünni nem akaró vitákban elfogult vagyok. A szerző — szerencsére — nincs „megverve” tanyai szemmel, elfogulatlanul (?) vág a sűrűség közepébe. Nem élt tanyán, tanárként járt ki Szegedről egy faluba — Pusztamérgesre —, az akkor még vígan zakatoló, de azóta a haladás jegyében megszüntetett, likvidált madzagvasúttal — tanítani, majd szegedi újságíróként hosszú évek óta járja Csongrád megye, még szűkebbre húzva a kört, elsősorban a szegedi járás tanyás vidékeit. Innen hozta, hiteles tanúként példaanyagát, forró élményeit.

Könyve a Magyarország felfedezése című könyvsorozatban jelent meg, ami a be nem avatott olvasónak mondva azt jelenti, hogy igen szigorú lektori szűrőn bocsáttatik egy-egy könyv a nyilvánosság elé. Sok a jelentkező szerzőjelölt, sok a mély vízbe ugró, de kevés a partot érő — nyilvánosság elé jutó — vállalkozó. Hogy Horváth Dezső, mint „elsőkönyves” szerző erre a partra kijutott, már önmagában is igazolja vállalkozásának sikerét, minősíti a könyvét.

Ebben a sorozatban szociográfiák jelennek meg. Ez a műfajmegjelölés persze afféle gyűjtőfogalom: megfér benne a szociológiai módszerű megközelítés — utalják csak Erdei Ferenc könyvére a Város és vidékére —, meg a szenvedélyesen kutakodó, magas irodalmi színvonalú riporterri buzgólkodás (Moldova könyve a vasutasokról), és még sok egyéb változat is, a tanulmánytól az esszébe hajló megoldásokig. Hová illik „A tizedik ember”? Horváth Dezső — ahogy mondani szokás — „vérbeli” riporter, az „újdondászoknak” ama egyre ritkuló sorából, akik nem elégszenek meg a „friss, eleven hírszolgáltatás” szokványos követelményével, hanem a jelenség mögött a lényegyet keresi, kutatja — az igazmondás belső, már-már ösztönös kényszerétől hajtva. S ha ilyen, műve nem is lehet más mint vitairás. Igen, most találtam meg „műfajának” pontosabb meghatározását: szociográfus vitairat ez a könyv, első sorától az utolsóig, igen magas hőfokon. Én, a könyv kritikusa, tanyákról lévén szó, nemcsak dühösen elfogult szoktam lenni, hanem természetem szerint

ádáz módon, csökönnyösen vitatkozó is. Nos, a könyvet elolvastva, vitakedvem lelohád: nincs vitám Horváth Dezsővel. Eszünk kereke egy tengelyen jár.

De mitől vitairat „A tizedik ember”? Miért, mivel van vitája szerzőnek? Hosszú volna ezt végigmondani. „Szeressük vagy temessük a tanyát?” — ez könyvének első mondata. Jó kérdés; minden e körül forog. Vannak, akik megértik és szeretik, becsülik a tanyát, vannak viszont bőségesen, akik nem értik, nem szeretik. Mai világunkba nem illő, elavult, útban levő, felszámolandó terhes örökségnek tekintik. A szellemi sötétség, az elmaradottság utolsó búvóhelyének tartják s szeretnék úgy is kezelni. Szerzőnk a könyv elején afféle körkérdéses módszerrel leendő értelmiségieket, szegedi főiskolai hallgatókat, orvosegyetemistákat kérdezett: mi a véleményük a tanyáról? Válaszaik roppant tanulságosak, az orvosegyetemisták válaszaiból válogatok. Az a „szellemeskedő” válasz, amely így kezdődik: „Azt mondják, tanyán szép borjú és buta gyerek nő” — engem, aki tanyai iskolában kezdtem a betűvetést, személyesen sért, s hiába mondja: „Minden tiszteletem a tanyai orvosé”, válaszból süt a buta góg. Inkább annak adok igazat, aki az írta: „... tisztelem ezeket az embereket. Lelkileg, érzelmileg többet érzek bennük. Nem tartom szellemileg elmaradottabbnak, személyes tapasztalatom alapján.” Még két véglet a válaszokból. „Én nagyon szubjektív vagyok e téren, mivel öt éve van nyaraló tanyánk a legvadabb tanyavilágban. Számomra egy csodálatos dolog a tanya. Az emberek összetartoznak, tudnak egymásról, és nem idegesítik egymást. Amióta ismerem ezt a világot, nem félek attól, hogy falun vagy tanyavilágban gyógyítsak, sőt meg vagyok győződve arról, hogy itt sokkal könnyebben megvalósíthatom önmagamát.” És a másik véglet: „Természetes élet, természetes igények nélkül. Egy életet le lehet így élni, de kérdés, hogy érdemes-e. A szívinfarktus megelőzésére jó, de talán érdekesebb lenne vállalni az infarktust. Igaz, hogy én még eddig nem éltem tanyán.” Az ember legszívesebben nem hinne a szemének s megborzong: ha a sors meg nem ment bennünket, ebből a fiatalemberből orvos lesz! Tanyai betegek is kerülhetnek a keze alá!

Szerzőnk a „szeretem—nem szeretem” mindkét végletében — a romantikusan nosztalgizáló, meg lenézően utálkodó végletekben is — talál meggondolandó elemeket, épp ezért mindkét véglet ellen vitatkozik, mégpedig az értelmes, józan emberség, emberiség nevében. Emberség, emberiség? Olvastam én mostanában is olyan szociográfiai művet, amelynek középpontjában inkább valami elvont idea, ráció, anyagi és társadalmi hasznosság, gazdaságosság áll, mintsem maga az ember, a maga esendőségével, kilátásaival és kilátástalanságával, esélyeivel vagy esélytelenségével egyetemben. Horváth Dezső könyve az utóbbiak közül való, középpontjában az emberrel, ezúttal a tanyai emberrel. S azzal az „ars poeticával”, amelyet könyvének utolsó mondata mond ki: „Szeressük vagy temessük? Ismerjük meg inkább!” Hogy-hogy „temessük”?

Az unalom végső határáig idézhetnénk azokat a hatósági rendszabályokat, amelyek a társadalom érdekére hivatkozva a tanyák léte elleni tilalmakat, szorongatásokat, a „leradírozás” mikéntjét, módozatait tartalmazzák. Nem először írom le: a tanyák története a tilalmak története. Nem új dolog ez: az alföldi tanyás városok hajdani nemes tanácsainak, szenátusainak, előjáróságainak fennmaradt jegyzőkönyveiből a mai értelemben is jellemezhető tanyák megtelepedése, fennmaradása elleni intézkedések, tilalmak siralmas és folyamatos krónikáját lehetne összeállítani. Ellenőrizhetetlen, fegyelmezhetetlen népség lakja ezeket a tanyákat, kunyhókat, kibújnak az adófizetés alól,

tilosban legeltetnek, üldözötteknek búvóhelyet adnak és így tovább. Felszámolandók. A tanyák, kunyhók, épületek széthányandók, építésük minden erővel akadályozandók. Lám, már akkor is létezett voluntarizmus, amely nem számolt a gazdasági törvényszerűségekkel, emberi törekvésekkel, holott ezek törvényei még szigorúbbak, mint a felső rendszabályok. A tanyák — különösképpen az árutermelés új viszonyai beköszöntével — minden tilalom ellenére fennmaradtak, sőt szaporodtak. A mi időnkben — a tizedik emberig.

A tilalmakról szólva, Szeged városa ritka kivételnek tekintendő, kár, hogy a szerző nem tekinti át ennek történelmi előzményeit, Tömörkényt is felidézve sok érdekes dolgot írhatott volna meg az itteni nép egykori életéről, kínlódásáról, boldogulásáról, a tanyához való ragaszkodásról — jelenük történelmi hátteréről. Szeged városa ugyanis — bár olykor határt szabott az építkezési szándéknak — maga ösztönözte a tanyák építését azáltal, hogy irdatlan méretű birtokát az egymásra licitáló bérlők közt szétparcellázta, sajátos képletet és szint bocsátva ezzel a magyar tanyatörténet bonyodalmas szövevényébe. De a szerzőnek van mentsége: ő a magyar tanyakérdés mai állapotáról ír, nem történetieskedik. Amikor ugyanis a mezőgazdaság nagyüzemi átszervezése megkezdődött, az itteni, Szeged környéki speciális helyzet az országos képbe „egalizálódott”. Az új helyzetben a tanyák, akárcsak más vidékeken, itt is kritikus helyzetbe kerültek. Beljük ütközött itt is a haladás szelleme — a nagyüzemi táblák szempontjából nézve őket. Ez lett a tanya-kérdés ütközőpontja itt is: létük véglegesen megkérdőjeleződött. Hogy mennyire belevődött a közgondolkodásba a szocialista nagyüzem meg a tanya ellentéte, arra Horváth Dezső furcsa példát mond: „Mindenki tudja, értelmező szótárunk nyelvészeti segédkönyv, és nem mezőgazdasági szakirodalom. A *tanya* címszó alatt fontosnak tartja mégis ezt a példamondatot: „Mezőgazdaságunk szocialista átszervezésével megszűnt a tanyák létjogosultsága.” Püff neki, segédkönyv!

Így aztán itt is, az ötvenes évek elején a kérdések kérdésévé vált: „Szeressük vagy temessük a tanyát?” Böven akadtak nagyüzemi temetkezési vállalkozók, a tanya meg a maga módján válaszolt a kérdésre. Sokan „lábbal szavaztak” — főképp a fiatalabbak: otthagyták a tanyát, benne az öregeket, meg a szívósan ragaszkodókat, akik nem akartak, nem is tudtak volna hova menni. De ezek közismert dolgok: különösen az Alföld fekete földű tájaira jellemzőek. Horváth Dezső „szerencséje”, hogy az általa tanyáról tanyára bejárt területen akad fekete földi meg homokvidéki tanya is, Csongrád megyéből átruccan Békésbe is, meg Bács-Kiskun megyébe is, rengeteg tanyát szemrevételez, rengeteget beszélget a tanyán lakókkal, — akartam pedig, de képtelen voltam megszámolni, hányal. Ezek a beszélgetések oly friss benyomásokat hoznak, oly olvasmányossá teszik a könyvet, hogy élvezettel olvashatja az is, akit maga a tanya-kérdés, tanyapolitika amúgy nem nagyon érdekel. Olyan jelenségekre bukkan eközben, mint például az öngyilkosság e tájon különlegesen fontos témája, hiszen — tudjuk — Magyarország „vezet” Európában az öngyilkossági statisztikában, Magyarországon éppenséggel Csongrád megye az első, a megyén belül meg a szegedi járás. Találkozik olyan tanya-síval, akit háromszor vágtak le a kötélről — de ez amolyan kuriózum. Mélyértelmű beszédbe elegyedik Jehova tanújával, tanyán szolgáló papokkal, de leginkább a „tipikus” tanyai a partnere. Épp elég tapasztalat birtokában mondja ki tehát a ma már felismert igazságot: nincs két egyforma tanya. Namármost: hogyan válaszol önmaga kérdésére a szeressük vagy temessük dolgában?

Pontosan és emberségesen. „Soha nem voltam tanyapárti — írja —, soha nem akartam fönttartani egyetlen tanyát sem. Tanyai párti viszont vagyok, és szeretnék még sokáig az maradni. Emberpárti, mert a tanyai is ember.” De annak kimondása, hogy a tanyai is ember — az épülő szocializmus viszonyai között nemde különösen hangzik? Szinte kihívja maga ellen az ítéletet: demagógia ez. Miért kell ezt mai, emberséges viszonyaink közt kimondani: „a tanyai is ember”? Úgy látszik, ki lehet és ki is kell ezt mondani, ma is, itt is. Íme egy példa: előfordult, hogy hiánycikk lett a vécepapír. „... felhívtam a papírkereskedő nagyvállalat igazgatóját. Magából kikelve magyarázta, hogy nem a kereskedelem a hibás, hanem más. Az a legnagyobb baj — mondta —, hogy a tanyai ember leszokott a kukoricacsutkáról, és rákapott a papírra. Értse meg uram, felvásárolják és elviszik a városi orra elől. Nem tudjuk megakadályozni. Hirtelen nem tudtam szóhoz jutni, és nem hittem el, hogy csak tizedrangú ember a tanyai” — írja Horváth Dezső. De azt már az idei tél okozta bajok magyarázataként magam hallottam: az a baj, hogy a tanyainak már nem jó a csikótűzhely, pb-gázzal főz, emiatt nincs pb-gáz. Nem elégszik meg a konyhai meleggel, befűt a szobában is, de nem jó neki a csutkaízék, felvásárolja a szemet, nem jut a városiaknak. Bizony, azt, hogy a tanyai is ember, teljes jogú állampolgár, csöknyösen mondogatni kell — ma is. Most jut eszembe: pontosan húsz éve, egy másféle vidék tanyai viszonyairól írva, én magam is abban a reményben írtam — szerzőtársammal egyetértve — a tanyák világáról, „hogy a nemzet és a haza sorsán örökődők is odafigyelnek a tanyák népére, hiszen a tanyák népe: ez is a nemzet, ez is a haza”.

A Tiltott házak című fejezetben ír azokról a bekerített tanyákról, melyeket nem sövény, netán lécvagy drótkerítés kerít körül és zár be, hanem a nagyüzem. A termelőszövetkezet, az állami gazdaság, az erdőgazdaság. Már mintha maga is sokallaná; „Hagynám már a bekerített tanyákat; mert nyomasztó a gazdasági érdeke burkolt kilátástalanságuk, és attól is tartok, amit írogatok, fogamatja úgyszólván lesz. Ezt azért még le kell írnom.” Mit? Azt, hogy Kistelek és Csengele között rábukkan a kettős létrákra. Kétágú létrákra. Egy állami gazdaság százhektáros barackosát magas drótkerítés veszi körül — bekerítve egyúttal tiz tanyát is. Kapu csak egy van. A tanyalakók kérvényezték: hadd vághassanak maguknak kicsi kaput a kerítésen, ne kelljen fél kilométert kerülni, ha ki akarnak jutni a világba. Az illetékesek nemet mondtak. A találékony tanyaiak mit ötöltek ki? Akácfából két létrát összetakoltak, egyiket kívülről, a másikat belülről a kerítésnek támasztották, felül összeguzsolták — kész a „felüljáró”. Szerzőnk még a Medosz-hoz is fordult. Az ellenőrzésről készült jegyzőkönyv megállapította: Volford Andrásék már nem a létrán közlekednek. No igen. „Öregek ők már az ilyesmire, nehéz nekik fölfelé törekedni, inkább aluljárót építettek. Átbújtak a kerítés alatt.” De Tari Imre, Donka István és Varga János tanyájából még mindig létrán másznak ki s be. Tizenkét éven át tartott a küzdelem, még a rádió is beleszólt a sajtópörrel való fenyegetéssel feltupírozott küzdelembe, amíg eltűntek a létrák, elkészülhettek a kerítésbe illő kiskapuk.

Azért hoztam elő a kétágú létrák dolgát, hogy a szerző írói módszeréről beszélhessek. Az ilyen, roppant sokat mondó esetek leírása mellett legfőbb módszere a beszélgetés. Az illetékesekkel. A legfőbbekkel. Magukkal a tanyaiakkal. Olykor „ellenfeleikkel”. Fortélyos beszélgetések ezek. Fortélyosságuk abban van, hogy ha „tanyapártiakkal” beszélget, akkor a tanyaellenesek érveit hangoztatva szikráztatja fel és ütközteti a nézeteket. Ha „tanyaellenesekkel”

vált szót, akkor meg a tanyák védőügyvédjeként forgatja a szót. S az eredmény? Az olvasó maga dönthet: kinek van igaza. Ki áll az emberségesség pártján — s ki az, aki hamis prófétaként ágál és a korszerűségről, a haladásról demagogizál.

Például abban a legtöbb vitát kiváltó, leginkább ingerlő, irritáló kérdés-gubancban, ami — mint láttuk — nagyon régóta, de leginkább épp a legújabb évtizedekben keseríti a tanyaiak életét. Az építkezési tilalmakról vitatkozik a legtöbbit. Nem megy végig a tilalmak évszázados történetén, hanem a mai tanyaiakat beszélgeti, sorsukat, kinlódásaikat mondhatja el, az embernek azt a jogát bizonyítva be, hogy mindenkinek joga van hozzá: tető legyen a feje fölött. Olykor valóban drámai, tragikus élethelyzeteket mondhat el és ír le, hogy elszorul az ember szíve: miért van ez még most is így, ahogyan „törvényesen” van? Erről a témáról beszélgetve fakad fel a leghevesebben a sok-sok őszinte, s tegyük hozzá, emberileg jogos keserűség. „Hát maga? Mit csinál?” — kérdi a szerző egy szorgoskodó tanyaitól, aki már falderékig felrakta a kockaház falát, most is a falat rakja. „Én most, kérem szépen, megszegem a törvényt” . . . Meglátja, lebontatják — inti a szerző. „Maga elkésett. A papiros már itt van, hogy bontsam le . . . Mondtam a Matyinak, a tanácselnöknek, ez a ház nem tévedésből van itt, hanem előre megfontolt szándékkal. Akinek útjában van, essen neki. Erőszakot én nem alkalmazok velem szemben, de éjjel felrakom, amit nappal ledúr” . . . A törvény nem így gondolta — inti a szerző ezt az átfordított szerepű tanyai Kőműves Kelement. Aki ezt válaszolja: „Mert a törvénynek nincs hat szép gyereke.”

Az olvasó csakugyan szorongva kérdezi: miért nem ad igazat a törvény ezeknek az embereknek, akik nemcsak a maguk javára, hanem igenis, a nemzet, a társadalom javára akarnak élni, lakni, boldogulni. A nagyüzemi tábla meg a tábla közepén álló tanya ellentéte, valóságos és keserves ügy: folyton kerülgetni kell az útban levő tanyát. De mit mond egy szövetkezeti elnök az olyan út menti tanyákról — a tilalom ezekre is érvényes! —, amelyeket nem kell kerülgetni? Ezt mondja: „A mi gazdaságunkat elfújná a szél, egyszerűen lesöpörné a térképről, ha Gátsor megszűnne. Nem babra megy a játék.” Megjegyzés: a Gátsornak nevezett ásothalmi tanyás településen sorra büntetik az engedély nélkül építkezőket. Más ügy: egy szövetkezeti főkönyvelő tanyát vett, hogy legalább nyáron ne kelljen naponta kijárnia Szegedről. „Kértem felújítási engedélyt, elkezdtük a javítást, akkor derült ki, olyan régi ez már, egyik fala sem bírná a tetőt. Megnagyobbítási engedélyt kértem, határozatot kaptam, hogy bontsam le. Kérem, én nem passzióból építek, énrám a szövetkezetnek szüksége van. Ha én nem azzal fogyasztom az erőmet, hogy utazgatók, inkább itt dolgozok, pihenten, abból haszna lesz a szövetkezet minden tagjának, de magának az államnak is.” És így tovább, és így tovább.

Nehéz megérteni ezt a felülről lefelé pillantató hivatalos észjárást, amely még a helyi közigazgatási, tanácsi emberek számára is érthetetlen. Hiába látják be a felülről jött intézkedés ésszerűtlenségét, végre kell hajtaniuk; az ostor vége rajtuk csattan. Hiába mondja Horváth Dezső sokadszor ebben a könyvben, hogy nincs két egyforma tanya — mert vannak a természet rendje miatt lebontásra joggal ítélandók s maguktól elpusztulók is! — felülről nézve — a „ha visít, malac” szakértelméből tekintve — minden tanya — tanya, mindre érvényes a tilalom. A hivatalos tekintet abból indul ki, hogy hazánkban sajnálatosan megszaporodtak az engedély nélküli építkezések, ezek teszik tönkre

például a Balaton-felvidék csodás panorámáját. Az engedély nélküli építkezést meg kell akadályozni. Büntetéssel, lebontással. Országos érvényű ez a rendelkezés, tehát nemcsak a Balaton-felvidékre, hanem a tanyákra is alkalmazandó. Szerzőnknek erről ez a véleménye. „A törvény... arra való, hogy megtartsák. Ha nem lehet engedély nélkül építeni a Balaton mellett, ne lehessen tanya se. Csakhogy a Balaton nem tanya, és a tanya nem Balaton. Naponta hallom rádióban, olvasom újságban, hogy rendet kell teremteni az engedély nélkül építkezők körül, a törvény teljes szigorával. A tanyai ember azonban nem engedély nélkül akar mindenáron építeni, hanem építeni akar, de nem kap rá engedélyt. Lényeges különbség!”

Sajnálom, hogy nem ír részletesen és többet arról a fordulatról, ami azáltal következett be, hogy a vezetékközeleli tanyákba befutott két szál drót: bejött a villany a tanyák közé. Ez valóban „kopernikuszi” fordulat, a szerző is leírja, hogy „A tanyatörténet talán legnagyobb fordulata a villany”. Hozzáteszi: „Amikor elkezdtek vezetgetni, lépten-nyomon azt lehetett hallani, hogy ezt aztán már nem szabad engedni. Határozott intézkedéseket sürgettek, mert a villany konzerválja a tanyát.” Ebben van valami. Már mint a konzerválásban. Magam is úgy tartom: az a két, avagy három szál villanydrót szilárdabban lerögzíti a tanyát, mintha acélból font drótkötelekkel horgonyoznák a földbe. „Ha villany van, minden van” — hányszor hallottam én is. Petróleumlámpa helyett villanyfény, a gémeskút hűvös mélye helyett — ez volt hajdan a megoldás — hűtőszekrény, no meg a tévé, meg a villannyal hajtható daráló, víz húzó motor, meg amit akarsz. Persze, hogy „konzerváló” szer a villany. De az ellene felhangzó tiltakozás meg azt jelzi: miközben a társadalom halad a maga útján, megújulása folyamatos, kiveti magából a régit, aközben a tanyavilág kezelésében, megítélésében konzerválódik a tágabb világból már kiszorult — a tanyák közé leszorult — voluntarizmus, az a nézet, hogy nem érdekel a társadalmi szükséglet, le a gazdasági törvényszerűségekkel, éljen a kívülről, felülről jövő hivatalos akarat. Mily üdítő kivétel a villanyyszerelő vállalat — Horváth Dezső a Démászt nevezi így — igazgatójának véleménye, aki ezt mondta a szerzőnek: „Szocializmust ígértünk minden embernek ebben az országban. A tanyainak is. Maga el tudja képzelni a szocializmust villany nélkül? Olvassa el Lenint!”

Abban a fejezetben viszont, amelynek címe Elaludt lámpások, semmi szívderítő nincs. Természetesen nem a tanyai lakóházakban kialudt lámpásokról van benne szó — ezeket felváltotta a villanygőgő. A Gárdonyival ismerős olvasó már sejti: a tanyai iskolák megszűnéséről, megszüntetéséről, bezárásáról mond keserves dolgokat Horváth Dezső. Ez persze már következmény: annak következménye, hogy részint a szívós tanyairtó politika következtében, részint meg — sokszor épp a gyerekek iskoláztatásának reményében — a tanyát amúgy is önként elhagyó tanyalakók faluba, városba való elvándorlása következtében a tanyai iskolák javarészt elnéptelenedtek: épp a szaparodóképes korosztályok hagyták el a tanyát, az ottmaradt öregektől mit várhat az ember? Nem is ezen kesereg a szerző, hanem azon: mi lett az elnéptelenedett iskolák sorsa? A kialudt lámpásoké. Felhánytorgatja az elmulasztott lehetőségeket: Miért nem válhattak ezek az iskolák (rendszerint sűrűbben települt tanyás körzetekben épültek, s körülöttük szép számmal maradtak meg tanyák) a közösségi élet, netán a művelődés, ismeretterjesztés apró gócaivá? Valóban elgondolkoztató: az átszervezőskor ezek az iskolák voltak az „agitáció”, a szervezés központjai, egymást érték a gyűlésezések,

jöttek-mentek a városi „népnevelőkkel” rakott buszok, teherautók, de amikor az átszervezés sikeresen befejeződött, lakat került az ajtókra. Eleinte még kijött egy-egy előadó a városból, élénk érdeklődés fogadta az egészségügyi, meg a szőlő-, gyümölcsstermelési témájú előadásokat — ma már ritka madár errefelé az ilyenfajta népnevelő. A tanyai paraszt benn van végre a térszében, nem kell vele tovább törődni. Az iskolák új pozícióba kerültek. Gazdát cseréltek. Leginkább a szövetkezetek vásárolták meg őket, melléküzemágak létesültek bennük, varróműhelyek meg effélék, továbbá krumplicsíráztató, gabonaraktár, de szerzőnk rábukkant egy olyanra is, amelyben egy szegedi bőrösszövetkezet tímárműhelyt működtet, cserzőkádakkal, meg ami kell. A róla szóló alfejezet találó címet kapott: Cserben hagyott iskola. A városból jár ki egy busz, az hozza kifelé a munkaeőt. A helyzet tehát megfordult: nem a tanyákról jár be a munkaeör a városba, hanem kifelé jár onnan, a tanyára. A bezárt iskolát megvehetnék magánszemélyek is — erre van is példa —, de azt mondja egy jó beszédű menyecske a szerzőnek, nem érdemes megvenni, mert nem jó semmire. Miért? Mert a tehén nem tud felmenni a lépcsőn.

Nagyon sajnálom azt is, hogy a könyv nem érthette meg a tanyavilág legutóbbi évekbeli „reneszánszát”, némely dologban szerepváltozását. Pontosabban mondvá: a kézirat nem érthette meg. Még a nyomdai — közismert — átvanszorgási időt tudomásul véve is szóvá kell ezt tenni. A kézirat befejezésének dátuma: 1981 december. A könyv 1985 február hónapjában jelent meg. Az olvasó azt várná egy 1985-ben megjelent könyvtől — pláne szociográfiától —, hogy tudósítson az időszerű helyzetről, például arról, hogy a tanyai lakosság lélekszáma alaposan megfogyatkozott ugyan, mintegy a felére csökkent, tehát inkább a huszadik emberről kellene most már a címben beszélni —, gazdasági szerepe, jelentősége viszont hallatlan mértékben megnövekedett. A még megmaradt tanyavilág a ország egésze számára sokféle termék — elsősorban az élelmiszer — termelésének nélkülözhetetlen bázisa lett. Meg merem kockáztatni: ha több tanya maradt volna talpon, még több áru jönne az alföldi tanyavilágból. A sokszor felhánytorgatott, kibírhatatlanul magas zöldségárakat is leverve — például. De hát késő bánat — eb gondolat. Egyelőre gyönyörködünk a látványban: az utas a fővárosból jövet fóliasátrakkal körülvett viruló tanyákat lát, már ez önmagában is tanúsítja a „klasszikus” tanyaszerep megváltozását. A feketeföldi tanyásvidékeken pedig az a rengeteg liba! Azelőtt birka legelészett itt, de a jobban jövedelmező liba „megette” a ráfizetés határán tartható birkát. Kiszorította a tanya körüli legelőről. Egyre szaporodnak a magam módján „vállalkozói tanyának” nevezett telephelyek: városiak jönnek ki a tanyára, meggazdagodni. Se vége, se hossza nem lenne az újabbnál újabb típusok felsorolásának, de a dolog vége egy lenne: a tanyák fölött is felgyorsult az idő. Akár el is indulhatna Horváth Dezső, hogy megírja az újabb könyvet: mi történt a tanyákkal „A tizedik ember” megírása óta.

El ne felejtsem megemlíteni: nemcsak tematikájával hoz újat Horváth Dezső a Magyarország felfedezése sorozatba, hanem azáltal is, hogy az elfogadott, bevett szokástól eltérve, könyvét a saját fotói illusztrálják. Valójában szociofotók ezek — képekben is helyzetjelentést hozva a tanyák népéről, létállapotáról. Hiteleset, őszintét — mindvégig az igazat mondvá és láttatva. (Szépirodalmi.)